

บทที่ 2

ทฤษฎีและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาถึงการนำลักษณะไทยภาคกลางมาใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมประเภทบ้านพักอาศัยในปัจจุบัน โดยทำการศึกษาลักษณะทางกายภาพของอาคารตัวอย่างที่ศึกษา ซึ่งสถาปนิกผู้ออกแบบอาคารตัวอย่างที่ศึกษาได้พยายามนำลักษณะไทยเดิมภาคกลางหลายประการมาประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันและนำไปใช้ในงานออกแบบ ดังนั้น จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักทฤษฎีที่เกี่ยวกับลักษณะไทยเดิมภาคกลาง ทั้งนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานอันสำคัญในการพัฒนาลักษณะไทยเดิมภาคกลางให้เกิดความสอดคล้องเหมาะสมก่อนนำไปใช้อย่างมีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับ

ทฤษฎีและการศึกษาที่เกี่ยวข้องในการศึกษาคั้งนี้มุ่งเน้นถึงการนำลักษณะไทยเดิมภาคกลางมาพัฒนาและนำไปใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมประเภทบ้านพักอาศัยในปัจจุบัน โดยทำการศึกษาในหัวข้อต่าง ๆ คือ แนวทางการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ในงานสถาปัตยกรรม การรับรู้ลักษณะไทย มูลเหตุของการเกิดลักษณะไทยเดิมภาคกลาง ลักษณะไทยเดิมภาคกลาง ลักษณะไทยสมัยใหม่ในงานสถาปัตยกรรม และความหมายทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับศึกษานี้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวทางการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ในงานสถาปัตยกรรม

การออกแบบสถาปัตยกรรมประเภทบ้านพักอาศัยในปัจจุบันได้นำลักษณะไทยเดิมภาคกลางมาใช้กันอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ เนื่องจากความตื่นตัวในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ในงานสถาปัตยกรรม จากการรวบรวมข้อมูลของผู้ที่ศึกษาในเรื่องนี้สามารถแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

2.1.1 เอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่

การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นปรากฏการณ์แนวใหม่ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2539: 51-53) ได้ให้ข้อคิดเห็นไว้โดยสรุปดังนี้

..... สังคมไทยกำลังปรับเปลี่ยนสู่กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งก็คือกระแสความไร้รากเหง้าทางภูมิปัญญา ยิ่งหากเป็นกระแสที่มีความรุนแรงมากก็ย่อมหมายความว่า แต่ละท้องถิ่นแต่ละภูมิภาคจะถูกกลืนกลายเป็นไปตามกระแสมากขึ้น และวัฒนธรรมเฉพาะในแหล่งต่าง ๆ ยิ่งต้องคืนชนบทชนแควเพื่อให้อยู่ มีวัฒนธรรมที่พอจะสืบสานต่อได้ เอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรมจึงถูกปลูกให้ตื่นขึ้นมา.....ความตื่นตัวในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรมในโอกาสนี้เป็นเรื่องของความกลัวความสูญเสียดอกลักษณ์ ไม่ใช่เรื่องชาตินิยมในช่วงรัฐนิยม นอกจากนี้วงการสถาปัตยกรรมได้ปล่อยปลดละเลยเรื่องเอกลักษณ์มานานพอสมควร โดยถือว่าเป็นเรื่องของ 'ใครอยากทำก็ทำ' มาช้านาน ...

..... เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย มีความหมายเช่นเดียวกับเอกลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย สถาปัตยกรรมไทย ไม่ได้หมายถึงสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบไทย แต่หมายถึงสถาปัตยกรรมในประเทศไทยที่ออกแบบโดยสถาปนิกไทย อาจมีเอกลักษณ์ผสมผสานอย่างใดก็ได้ อาจมีรูปแบบทันสมัยเป็นแบบไทยสมัยใหม่ (Modern Thai Style) ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเอกลักษณ์ที่พวกเรากำลังไผ่หา ส่วนเอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรม คงมุ่งไปที่การสร้างสรรคลักษณะไทยในงานออกแบบสถาปัตยกรรม ความสำคัญอยู่ที่การมีรูปแบบไทยหรือแบบอย่างไทย (Thai Style)

..... เอกลักษณ์ไทยเป็นส่วนหนึ่งของมิตินัยหนึ่งใน 3 มิติที่เราคุ้นเคยในฐานะที่เป็นเป้าหมายของงานสถาปัตยกรรมที่ต้องตอบสนอง ซึ่งได้แก่ เป้าหมายทางสุนทรียภาพ (รูปลักษณ์-รูปทรง) เป้าหมายทางสัญลักษณ์หรือการสื่อความหมายซึ่งเกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์โดยตรง และเป้าหมายทางพฤติกรรมการใช้สอย

..... การพิจารณาปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรม หากปล่อยให้สภาพการณ์ต่าง ๆ เป็นไปตามธรรมชาติของสภาพการณ์ ไม่ว่าจะเป็นสภาพการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี งบประมาณ กฎหมาย การตลาด สภาพแวดล้อมทางกายภาพของที่ตั้ง รวมทั้งสภาพภูมิอากาศ ความต้องการของมนุษย์ (เจ้าของโครงการ ผู้ใช้ ประชาชนทั่วไป) ในด้านพฤติกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับความต้องการด้านสุนทรียศาสตร์ ด้านการใช้สอย ตลอดจนความฝันของสถาปนิกผู้ออกแบบ ฯลฯ ย่อมเกิดเอกลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมที่เกิดจากเงื่อนไขของสภาพการณ์ดังกล่าว

..... เราไม่อาจอาศัยประวัติศาสตร์เป็นแกนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่อนาคต แต่ประวัติศาสตร์ย่อมมีประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทาง ต่อการสืบสานให้เกิดความต่อเนื่องในการ

เปลี่ยนแปลง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ วิธีการเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์แต่เป้าหมายอยู่ที่การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทย วิธีการและเป้าหมายจึงเป็นเรื่องที่รัดแย้งกันเอง

2.1.2 เอกลักษณ์ไทยเชิงรูปธรรมและนามธรรม

การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ในงานออกแบบ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร (2539: 53 , 55) ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ว่า "..... แม้ว่าจะไม่มีสูตรสำเร็จที่สามารถนำไปใช้ในการออกแบบให้มีเอกลักษณ์ไทย แต่ก็อาจเสนอเป็นแนวทางหลัก ๆ ได้ 2 แนวทาง คือ เอกลักษณ์เชิงนามธรรม และเอกลักษณ์เชิงรูปธรรม แนวทางการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรมทั้งสองแนวทางหลัก ย่อมให้ผลแตกต่างกัน และจำเป็นต้องใช้ร่วมกันเพื่อความชัดเจนของเอกลักษณ์"

นอกจากนั้น วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร (2539: 53) ได้วิเคราะห์แนวทางการสร้างสรรค์งานออกแบบให้มีเอกลักษณ์ไทยในเชิงนามธรรม และเชิงรูปธรรมไว้ดังนี้

1) เอกลักษณ์เชิงนามธรรม

..... เป็นความพยายามในเบื้องต้นที่จะสร้างสรรค์เอกลักษณ์บางประการที่มีเค้าโครง (essence หรือ silhouette) ของสถาปัตยกรรมไทยในอดีต เป็นความพยายามที่จะคง 'แก่น' ของเอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรม แก่นที่มีความเป็นนามธรรม โดยที่สถาปนิกผู้ออกแบบอาจไม่สนใจ ไม่แน่ใจ หรือยังสับสนใน 'เปลือก' หรือรูปธรรมของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะไทย อย่างไรก็ตาม การสร้างสรรค์เอกลักษณ์เชิงนามธรรม หากเข้าไปถึงจิตวิญญาณของเอกลักษณ์ไทย ก็มักได้รูปแบบที่คล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมในประเทศในภูมิภาคใกล้เคียง เป็นสถาปัตยกรรมตามลักษณะภูมิภาค (regionalism) เช่น มีลักษณะคุ่มแควคุ่มฝน ซึ่งก็ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมของประเทศใกล้เคียงหรือประเทศในเขตร้อนอื่น เป็นต้น จึงเป็นหน้าที่ของสถาปนิกไทยที่จะสร้างสรรค์ความเหมือนที่แตกต่าง ให้มีเอกลักษณ์ไทยโดยเฉพาะ

2) เอกลักษณ์เชิงรูปธรรม

..... เป็นความพยายามในขั้นต่อไปที่จะนำรูปแบบเดิม หรือรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในอดีตมาใช้อีก อาจใช้ตามแบบเดิมโดยเฉพาะในรูปแบบไทยประเพณี หรือมีการดัดแปลงปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมากหรือน้อย เอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมเกิดจากกระบวนการคิดในลักษณะที่จงใจของ

สถาปนิก (self-conscious process) ในช่วงระยะเวลาอันสั้น ไม่ได้เกิดจากวิวัฒนาการหรือการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามธรรมชาติของสถาปนิก สถาปนิกผู้ออกแบบมีบทบาทในการกำหนด และหรือเลือกรูปแบบอย่างฉับพลัน จึงเป็นการนำรูปแบบเดิม โดยเฉพาะในรายละเอียดองค์ประกอบหรือ 'เปลือก' ของสถาปัตยกรรมในแต่ละพื้นที่นั้นมาประยุกต์ ผลที่เกิดขึ้นอาจแตกต่างกันไป และมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกัน ดังนี้ การนำรูปแบบเดิมมาใช้ (straight revival) การผสมผสาน คัดแปลง พัฒนาเป็นรูปแบบใหม่ (renaissance) การพลิกแพลง แผลงรูปแบบไปจากกฎเกณฑ์เดิม (mannerism) การใช้รูปแบบเด่นเฉพาะจุดหรือเฉพาะส่วนที่เลียนแบบจากสถาปัตยกรรมในอดีต (eclecticism) ฯลฯ

2.1.3 การสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรม

การสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมมีแนวทางในการปฏิบัติ ดังที่ วิมลสิทธิ์ นรยางกูร (2539: 53) ได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ว่า "..... ความเจริญรุ่งเรืองในแต่ละยุคแต่ละสมัยพิจารณาได้จากมรดกทางวัฒนธรรม สังคมปัจจุบันตามสถาปนิกการณียุคปัจจุบันแวดล้อมปัจจุบันย่อมเป็นตัวกำหนดต่อการสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมสำหรับคนรุ่นหลัง ซึ่งจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่จะอนุรักษย์สืบทอดต่อไป หากไม่มีการสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่า ก็จะไม่มรดกให้สืบทอด แม้การสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องยากแสนเข็ญ และจำเป็นต้องใช้เวลายาวนานในการพิสูจน์คุณค่า แต่ก็เป็เป้าหมายสำหรับสถาปนิกทุกคน การนำรูปแบบเดิมมาใช้โดยตรงเป็นเพียงการอนุรักษ์ และมักจะจบลงด้วยการทำลายมรดกทางปัญญาที่มีมาแต่อดีต เพราะมักผิดกาลเทศะ เข้าลักษณะ 'หลงยุค' มักเกิดความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างฐานานุกรมกับฐานานุศักดิ์ เกิดการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์เดิม ไม่เฝ้างานสร้างสรรค์มรดกในยุคปัจจุบัน"

2.1.4 สถาปนิกการณียุคปัจจุบัน

สถาปนิกการณียุคปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตดังที่ สุนทร บุญญาธิการ (2542: 8, 9, 11, 12, 64) ได้อธิบายไว้ดังนี้

..... ปัจจุบันสภาพอากาศมีการเปลี่ยนแปลงรุนแรงมาก การที่มีอากาศโหดเหี้ยมได้สะดวกอย่างบ้านไทยโบราณก็คือการยอมให้อากาศเสียหรือมลภาวะต่าง ๆ รั่วซึมเข้าไปภายในบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา

..... สภาพภูมิอากาศที่เคยบริสุทธิ์สดชื่นในอดีตเปลี่ยนแปลงเป็นอากาศที่มีมลภาวะสูงมาก โดยเฉพาะอากาศในบริเวณใจกลางเมืองหรือทางแยกหลาย ๆ แห่ง มีคุณภาพอากาศต่ำกว่ามาตรฐานหลายเท่า ยกตัวอย่างเช่น ปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ซึ่งมาตรฐานกำหนดไว้ที่ระดับ 15 หน่วยต่อล้านหน่วย (PPM) แต่บางแห่งในกรุงเทพมหานครมีปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในอากาศสูงกว่าระดับที่มาตรฐานกำหนดไว้มากจนต้องมีการติดป้ายประกาศเตือนไว้ และยังมีปริมาณสารพิษอื่น ๆ อีกหลายชนิดปนเปื้อนอยู่ในอากาศในปริมาณที่สูงเกินขอบเขตที่เราจะใช้ชีวิตอยู่ได้

..... สถาปัตยกรรมยุคใหม่ต้องสอดคล้องกับยุคสมัยอย่างแท้จริง คือตอบสนองความต้องการของผู้อยู่อาศัยด้วยคุณภาพชีวิตที่ดี โดยคำนึงถึงการประหยัดพลังงานและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

..... ถ้าพิจารณาถึงความเหมาะสมของการนำบ้านไทยมาเป็นบ้านพักอาศัยท่ามกลางสภาพแวดล้อมปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก จะพบว่า มีข้อที่ควรคำนึงบางประการที่อาจทำให้บ้านไทยซึ่งเป็นธำมรงค์แห่งสถาปัตยกรรมนั้นอาจจะไม่มีความเหมาะสมและไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของการใช้สอยในสภาพแวดล้อมปัจจุบันได้อีกต่อไป ด้วยสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม

..... อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงนี้ หากมีการออกแบบให้มีต้นไม้ซึ่งเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมในลักษณะเดิมได้ ก็จะสามารถอาศัยอยู่ได้อย่างสบาย ทั้งนี้ เนื่องจากการปลูกต้นไม้สามารถปรับสภาพแวดล้อมให้เย็นลงได้โดยอาศัยกระบวนการสังเคราะห์แสงของต้นไม้ เนื่องจากต้นไม้ดูดน้ำจากดินขึ้นมาและแปลงสภาพให้เป็นไอน้ำได้ทุกสภาพอากาศ ซึ่งต้นไม้ขนาดใหญ่สามารถดูดน้ำจากดินได้ในอัตรา 5.5 ลิตรต่อชั่วโมง ก็จะสามารถปรับสภาพแวดล้อมให้เย็นลงได้ถึงชั่วโมงละ 12.6 เมกะจูล (12,000 บีทียู) ซึ่งเทียบเท่ากับความเย็นที่ได้รับจากเครื่องปรับอากาศขนาด 1 ตัน

2.1.5 เทคโนโลยีสมัยใหม่

การคำนึงถึงเทคโนโลยีการก่อสร้างนับว่าเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยดังที่ สุนทร บุญญาธิการ (2542: 5, 32) ได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้

..... การนำบ้านไทยโบราณมาติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่อง การประหยัดพลังงานได้ เพราะจะเกิดปัญหาในด้านการกันความร้อนและปัญหาจากการรั่วซึม ของอากาศ (Leakage) ดังนั้น ทางออกของการออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อการประหยัดพลังงาน ยุคใหม่ก็คือ การใช้ระบบธรรมชาติมาผนวกกับเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ของ สถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้น

..... อาคารสถาปัตยกรรมไทยในอดีต เป็นการออกแบบที่อาศัยระบบธรรมชาติมาช่วย ปรงแต่งคุณภาพชีวิตให้สมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นความสำเร็จที่สมบูรณ์แบบสำหรับการอยู่อาศัยในภูมิภาค นี้ เมื่อความเจริญมีมากขึ้น ตัวแปรที่เกี่ยวกับมลภาวะจากสภาพแวดล้อมมีเพิ่มมากขึ้น แต่ระบบ การออกแบบของบ้านไทยมิได้เปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม จึง ทำให้บ้านไทยขาดความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ถึงเวลาแล้ว ที่จะต้องประยุกต์แนวความคิดและเทคโนโลยี เพื่อการอยู่อาศัยกับสภาพปัจจุบัน

2.1.6 การอยู่อาศัยยุคใหม่

การอยู่อาศัยยุคใหม่ในปัจจุบันนี้ย่อมมีความแตกต่างไปจากอดีต การสร้างงานออกแบบ ให้มีเอกลักษณ์ไทยจึงจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับการอยู่อาศัยยุคใหม่ดังที่ สุนทร บุญญาธิการ (2542: 9, 63, 27, 65) ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

..... แนวความคิดหลักที่สามารถนำไปใช้ในการออกแบบบ้านสำหรับการอยู่อาศัยยุคใหม่ เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการประหยัดพลังงานสูงสุด ได้แก่ ประการที่หนึ่ง คือ การปรุงแต่ง สภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการประหยัดพลังงาน เช่น การใช้ประโยชน์จากต้นไม้ พืชคลุมดิน ดิน และลม ประการที่สอง คือ การเลือกรูปแบบที่เหมาะสมที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งภายนอกและภายใน รวมทั้งตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมโดยคำนึงถึงการประหยัดพลังงาน การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมคุณภาพชีวิตและควมมีคุณค่าในทางศิลปะ หรือรวมไปถึง การตอบสนองความต้องการด้านค่านิยมและจินตนาการที่ไร้ขอบเขตของมนุษย์ ประการที่สาม คือ

การเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ประการที่สี่ คือ การเลือกใช้วัสดุประเภทต่าง ๆ ประการที่ห้า คือ การเลือกอุปกรณ์ที่ประหยัดพลังงาน และปัจจัยทางธรรมชาติ ประการที่หก คือ การคำนึงถึงผู้ใช้งาน และการบำรุงรักษา ประการที่เจ็ด คือ เทคนิคการก่อสร้าง

การอยู่อาศัยยุคใหม่ในปัจจุบันมีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงการประหยัดพลังงาน การออกแบบบ้านพักอาศัยที่ประหยัดพลังงานจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญ

บ้านประหยัดพลังงาน คือ บ้านที่มีการใช้พลังงานน้อย โดยที่ยังคงสามารถรักษาและควบคุมสภาวะน่าสบาย ตลอดจนคุณภาพชีวิตภายในบ้านไว้ได้เป็นอย่างดี คำว่าพลังงานในที่นี้ หมายถึงพลังงานที่นำมาใช้อีกไม่ได้ (Nonrenewable Energy) เช่น พลังงานจากกระแสไฟฟ้าที่ผลิตจากน้ำมันเชื้อเพลิง ฯลฯ

การสร้างบ้านด้วยแนวความคิดเก่าจะพบว่า อุณหภูมิภายในบ้านร้อนกว่าอุณหภูมิภายนอกเกือบตลอดเวลา และนั่นคือสาเหตุที่ทำให้ต้องเปิดหน้าต่างเพื่อนำเอาลมเย็นภายนอกมาไล่ความร้อนภายในบ้านออกไป ซึ่งหมายความว่าผู้อยู่อาศัยจะมีความเป็นอยู่ในสภาพที่มีอุณหภูมิร้อนกว่าเรตสบายเกือบตลอดเวลา

..... การออกแบบให้ลมโกรกเป็นการทำให้ลมพัดผ่านอาคาร ซึ่งเป็นการทำให้อาคารสามารถระบายความร้อนสะสมภายในออกไปภายนอกอาคารได้

..... การออกแบบให้มีชายคายื่นยาวจะทำให้ลดค่าความจํารองแสงมีการลดหลั่นกัน เป็นผลให้สายตารองเรามีเวลาในการปรับให้เข้ากับค่าจํารองแสงที่แตกต่างกันได้ ทำให้ลดความรุนแรงของการเปลี่ยนระดับแสงน้อยลงจนอยู่ในเกณฑ์ที่สายตารองมนุษย์สามารถปรับได้ทันจึงรู้สึกสบายตา

นอกจากนั้น เอกฤทธิ ประดิษฐ์สุวรรณ (2538: 32) ได้อภิปรายเกี่ยวกับการออกแบบที่ว่าง (space) ไว้ว่า "การออกแบบให้มีที่ว่างทั้งภายในและภายนอก ควรจะปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนวัสดุและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าไม่หยุด"

2.2 การรับรู้ลักษณะไทย

การรับรู้ลักษณะไทยซึ่งเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการรับรู้สภาพแวดล้อมกายภาพ โดยขึ้นอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1 การรับรู้

ในเรื่องของการรับรู้ของแต่ละบุคคล วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2541: 69-70, 72) ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ว่า ".....การรับรู้มันย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคล ดังนั้น การศึกษา การรับรู้จึงต้องพิจารณากระบวนการรู้ด้วย ผลของการรับรู้มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่บุคคลรู้หรือรู้สึก มาก่อน ซึ่งเป็นประสบการณ์ในอดีตของผู้รับรู้" ตลอดจน "..... สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่บุคคลอาศัยอยู่ในชีวิตประจำวัน มีความสำคัญต่อการเกิดการเรียนรู้และการเกิดประสบการณ์เฉพาะ ผู้ที่อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน มีการรับรู้ที่ไม่เหมือนกันได้"

2.2.2 ประสบการณ์

ประสบการณ์ของแต่ละบุคคลย่อมมีผลต่อการรับรู้ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2541: 70, 72) ได้วิเคราะห์โดยสรุปได้ว่า ประสบการณ์ของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ โดยการสะสมสิ่งที่รับรู้เข้ามาใน ขณะเมื่อเกิดความสัมพันธ์ทางการกระทำระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ ของบุคคลนั้นเกิดจากการเรียนรู้ บุคคลที่อยู่ในสภาพแวดล้อมกายภาพที่ต่างกัน เกิดการเรียนรู้ที่ต่างกัน และสะสมประสบการณ์ที่ต่างกัน"

2.2.3 การให้คุณค่า

การให้คุณค่าในสิ่งต่าง ๆ ของแต่ละบุคคลนั้น วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2541: 77) ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ดังนี้ ทารให้คุณค่าต่อสิ่งที่รับรู้มีผลทำให้เกิดความแตกต่างในการรับรู้ เพราะว่า นอกจาก การให้คุณค่าที่ต่างกันต่อสิ่งที่รับรู้ตามความต้องการในปัจจุบันแล้ว ที่สำคัญ คือ บุคคลมักมีระบบ คุณค่าที่ยึดถือแตกต่างกัน ความแตกต่างของระบบคุณค่าที่ยึดถือนี้ เป็นไปตามความแตกต่างของ วัฒนธรรมของกลุ่มสังคม ระบบคุณค่า (value system) เกิดจากความสัมพันธ์ของคุณค่าต่าง ๆ (values) ที่บุคคลยึดถือ คุณค่านี้เป็นเกณฑ์ทั่วไปและแตกต่างจากทัศนคติ (attitudes) ซึ่งเป็นท่าทีของ บุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะหรือต่อสถานการณ์ ทัศนคติอาจเป็นส่วนหนึ่งของคุณค่าที่บุคคลยึดถือ บุคคลจึงอาจมีทัศนคติจำนวนมากมาย แต่หากมีคุณค่าจำนวนน้อยกว่ามาก คุณค่าที่ยึดถือจึงเป็น สภาพทางจิตวิญญาณที่ควบคุมพฤติกรรม คุณค่าเป็นตัวกำหนดทัศนคติซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึก ต่าง ๆ และความเชื่อถือต่าง ๆ และขณะเดียวกัน ทัศนคตินี้อาจมีผลต่อการรับรู้ และการรับรู้ก็มีอิทธิพล

ต่อทัศนคติ คุณค่าจึงเป็นตัวกำหนดการรับรู้ บุคคลจะมีการรับรู้อย่างไรขึ้นอยู่กับระบบคุณค่าที่ยึดถือทั้งการรับรู้ ทัศนคติ และคุณค่า ต่างก็เป็นผลของประสบการณ์ที่สะสมกันมา"

2.3 มูลเหตุของการเกิดลักษณะไทยเดิมภาคกลาง

ลักษณะไทยเดิมภาคกลางเกิดขึ้นจากองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ คือ สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ประโยชน์ใช้สอย และคติความเชื่อ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.3.1 สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศบริเวณภาคกลางของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำหลายสายไหลผ่านซึ่งมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางสัญจรหลัก จึงพบว่าบ้านเรือนทั่วไปมักจะปลูกอยู่ตามลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยสามารถใช้น้ำจากแม่น้ำและปุ๋ยธรรมชาติที่ได้จากแม่น้ำ กล่าวคือ ในฤดูฝนก็จะมีน้ำปาน้ำหลากพัดพาเอาวัชพืชต่าง ๆ ลงมาสะสมเป็นตดตะกอนเป็นปุ๋ยอุริมสองแฉ่งแม่น้ำ เป็นสาเหตุที่ทำให้บริเวณภาคกลางสามารถปลูกข้าวได้ผลดี โชติ กัลยาณมิตร (2525: 395-398) ได้กล่าวโดยสรุปได้ว่า "ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยน้ำในการทำเกษตรกรรมทำให้คนไทยให้ความสำคัญกับน้ำถึงกับกำหนดเป็นฤดูกาลเฉพาะขึ้น คือ 'หน้าน้ำ' นอกจาก หน้าร้อน หน้าหนาวและหน้าฝน ที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ"

2.3.2 สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศบริเวณภาคกลางของประเทศไทยมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก สภาพภูมิอากาศจึงมีผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง และยังเป็นตัวกำหนดลักษณะความเป็นอยู่ ตลอดจนลักษณะสถาปัตยกรรมของที่พักอาศัยภาคกลางอีกด้วยดังที่ นารถ โพธิประสาท (2513: 23) ได้กล่าวไว้ว่า "รูปร่างอาคารจะต้องสามารถป้องกันความร้อนของแดดและป้องกันฝนได้เป็นสำคัญ บริเวณภาคกลางมีฝนตกหนักและมีน้ำท่วม ดังนั้น หลังคาจึงลาดสูงชัน มีชายคายื่นมาก และมีการยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม" จะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิอากาศมีความสำคัญต่ออาชีพและความเป็นอยู่ของคนไทยภาคกลางอย่างยิ่ง

2.3.3 วัสดุการก่อสร้าง

ประเทศไทยมีทรัพยากรไม้ที่มีคุณภาพดี เช่น ไม้เต็งรัง ไม้แดง ไม้มะค่า ไม้สัก ไม้ตะเคียน เป็นต้น เนื่องจากในสมัยโบราณมีไม้จำนวนมากวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างจึงเป็นไม้ ซึ่งเป็นความเหมาะสมของการนำวัสดุในขณะนั้นมาใช้ประโยชน์ การตัดไม้มาใช้ประโยชน์ทางด้าน สถาปัตยกรรมในสมัยโบราณถือว่าเป็นเรื่องของสมตูลธรรมชาติ โดยเลือกตัดไม้ที่อายุมากซึ่งจะได้ไม้ที่มี คุณภาพดีต่างกับไม้ที่มีอายุน้อย ส่วนในปัจจุบันนั้นมีการตัดไม้เป็นจำนวนมากและไม่มีการปลูกทดแทน ทำให้ไม้ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติค่อย ๆ หมดไป วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่จึงเข้ามาแทนที่ไม้ เช่น เหล็ก อลูมิเนียม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ภิญโญ สุวรรณคีรี (สัมภาษณ์, 9 พ.ค. 2540) ได้ให้ความเห็นว่า "วัสดุสมัยใหม่มีคุณภาพของผิวสัมผัสไม่ดีเท่ากับไม้"

2.3.4 คติความเชื่อ

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ชีวิตความเป็นอยู่จึงผูกพันกับความเชื่อที่ได้รับจาก ศาสนาพุทธเป็นสิ่งสำคัญ เช่น คนไทยภาคกลางจะนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเพราะถือกันว่าเป็น ทิศมงคล ทั้งนี้ เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงประทับนอนหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก คนไทยส่วนใหญ่ จึงนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกตามพระพุทธเจ้า ภิญโญ สุวรรณคีรี (สัมภาษณ์, 19 พ.ค. 2540) ได้วิเคราะห์คติความเชื่อของคนไทยไว้ว่า "คติความเชื่อในการหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกในหรือเท็จจริง พบว่าเรือนไทยเดิมภาคกลางรับลมทางทิศใต้ เมื่อนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกลมก็ไม่ผ่านศีรษะ จึงทำให้มีสุขภาพดีไม่เป็นหวัด คติความเชื่อในเรื่องบันไดซึ่งถือว่าต้องจำนวนขั้นบันไดเป็นเลขคี่ เป็นบันไดของคน ส่วนจำนวนขั้นบันไดที่เป็นเลขคู่เป็นบันไดของผี หากทำการวิเคราะห์ก็จะพบว่าโดย ปกติคนทั่วไปจะถนัดเท้าขวา ดังนั้น เวลาก้าวขึ้นบันไดจะทรงตัวด้วยเท้าขวาแล้วก้าวเท้าซ้ายและ ก้าวเท้าซ้ายลงขั้นสุดท้าย ทั้งนี้ เนื่องจากบันไดขั้นสุดท้ายจะมีพริ้งและกรอบเหล็กหน้าซึ่งมีความสูงมาก ดังนั้น ถ้าใช้เท้าซ้ายก้าวข้ามก็จะไม่ถนัด คนในสมัยโบราณจึงกำหนดให้บันไดมีจำนวนขั้นเป็นเลขคี่ ในสมัยโบราณความเจริญทางด้านวัตถุมีน้อยคนโบราณจึงผูกพันกับคติความเชื่ออยู่ตลอดเวลา แต่ ในปัจจุบันความเจริญทางด้านวัตถุมีมากขึ้น ความเร่งรีบในการดำรงชีวิตทำให้ความเป็นอยู่ของคน เปลี่ยนแปลง คติความเชื่อบางอย่างก็ค่อย ๆ เลือนหายไป โดยเฉพาะในเมืองหลวงที่ชีวิตผู้คนผูกพันอยู่ กับวัตถุ แต่ในชนบทชีวิตความเป็นอยู่ยังผูกพันกับพุทธศาสนา คติความเชื่อต่าง ๆ ก็ยังคงเกี่ยวพันกับ การดำรงชีวิต"

2.3.5 วัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้ด้วยการสืบสานประเพณีต่อกันมา คนรุ่นหลังจะต้องศึกษาให้เข้าใจถึงคุณค่า ความหมาย และวิถีปฏิบัติของประเพณีนั้น ๆ พร้อมทั้งต้องรู้จักพัฒนาปรับปรุงให้ประเพณีงดงามเหมาะสมตามกาลสมัย มีการสืบทอดและเผยแพร่จนสามารถซึมซับวิถีชีวิตไทยได้ นับตั้งแต่ความเป็นมาในอดีต การดำรงอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มความเป็นไปในอนาคต การเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบวัฒนธรรมไทยเดิมมาสู่วัฒนธรรมตะวันตก โซติ กัลยาณมิตร (2525: 302-303) ได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า **“จุดเปลี่ยนอันสำคัญนี้ทำให้ชนชาติไทยต้องเสียเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมที่เคยสืบเนื่องมาแต่อดีต จนไม่อาจฟื้นกลับไปสู่ความงดงามในรูปแบบวัฒนธรรมเดิมได้อีก”**

2.4 ลักษณะไทยเดิมภาคกลาง

ลักษณะไทยเดิมภาคกลางมีอยู่หลากหลาย ในการศึกษาครั้งนี้จึงเลือกเฉพาะลักษณะไทยภาคกลางที่พบในการนำมาใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมประเภทบ้านพักอาศัยในปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.4.1 การจัดวางอาคาร

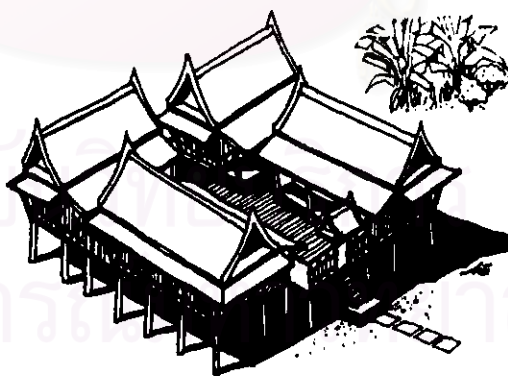
การจัดวางอาคารของเรือนไทยเดิมภาคกลางจะวางอาคารตามตะวัน คือ หันความยาวของเรือนทอดยาวไปทางทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก ทำให้ความร้อนจากแสงแดดเข้าสู่อาคารได้น้อย กล่าวคือ ฝาผนังด้านข้างของเรือนไม่ถูกแสงแดดส่อง เนื่องจากแสงแดดจะส่องฝาเรือนด้านสกัดเฉพาะช่วงเวลาเช้าและเย็นซึ่งเป็นแสงแดดอ่อน ๆ เท่านั้น ดังนั้น การกำหนดแนวการวางเรือนดังกล่าวจึงมีผลต่อการลดความร้อน ส่วนเรือนพักอาศัยชั่วคราวหรือเรือนประเภทเครื่องผูกซึ่งเป็นบ้านหลังที่สองใช้สำหรับเป็นเรือนเฝ้าเรียกสวนไร่นา เช่น หน้ำ เถียงนา กระท่อม กระต๊อบ เป็นต้น พบว่าไม่ได้ให้ความสำคัญในการจัดวางมากนัก

รูปแบบการจัดวางอาคารที่มีลักษณะเด่นชัด คือ รูปแบบเรือนหลังเดี่ยวมีชานสำหรับนั่งเล่นบริเวณด้านหน้าของเรือน รูปแบบเรือนสองหลังแฝดมีนอกชานตรงกลางเรียกว่า ‘ชานแถมกลาง’ รูปแบบของเรือนหลายหลังมีนอกชานกว้างเพื่อเชื่อมอาคารทุกหลังเข้าด้วยกันเรียกว่า ‘เรือนหมู่’ ขนาดของเรือนหมู่ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว

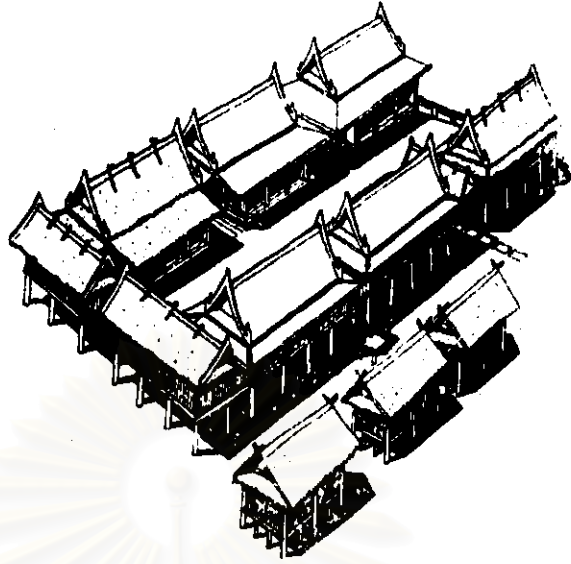
ภาพที่ 2.1 เรือนไทยเดิมภาคกลาง ประเภทเรือนเดี่ยว (ภิญโญ สุวรรณคีรี: 2542)

เรือนหมู่เกิดจากการขยายตัวของเรือนต่าง ๆ กล่าวคือ จะมีเรือนหลังแรก เรียกว่า 'หอกลาง' เป็นที่พักสำหรับพ่อแม่ เมื่อมีลูกจึงสร้างเรือนเพิ่มขึ้นมาเพื่อเป็นที่พักสำหรับลูก ๆ เรียกว่า 'หอริ' เมื่อหัวหน้าครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้ามีศรัทธาบรรดาศักดิ์เพิ่มขึ้น แยกเหรี้อมีมากขึ้น จึงมีการสร้าง 'หอขวา' ไว้รองรับกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ เลี้ยงแขก เป็นต้น ในบางครั้งจะมีคนน่านมาเป็นของฝาก จึงต้องสร้างหลังคาคลุมให้มาก เรียกว่า 'หอนก' และอาจจะมี 'หอนั่ง' ที่กลางนอกชานไว้สำหรับรับแขกด้วย นอกจากนั้นจะมี 'เรือนชานาสาบวารี' และ 'เรือนครัวหรือเรือนไฟ' ซึ่งมักจะอยู่ทางด้านปลายนอกชานทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 2.2 ลักษณะเรือนหมู่ของเรือนไทยเดิมภาคกลาง (ฤทัย ใจจงรัก: 2520, 75)

เรือนไทยเดิมภาคกลางจะขยายตัวโดยการสร้างเรือนเพิ่ม ซึ่งไม่ได้สร้างจำนวนชั้นของเรือนเพิ่ม

ภาพที่ 2.3 ลักษณะการขยายตัวของเรือนไทยเดิมภาคกลาง (ฤทัย ใจจงรัก: 2520, 77)

2.4.2 ประโยชน์ใช้สอย

ใต้ถุนของเรือนไทยเดิมภาคกลางเกิดจากการยกพื้นสูงเพื่อหนีน้ำในหน้าน้ำซึ่งมีน้ำหลากหรือน้ำท่วม เพื่อป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายและโจรผู้ร้าย โดยปลูกเรือนแบบเสาสูง ความสูงของเรือนมีความสัมพันธ์กับความสูงของเจ้าของเรือน

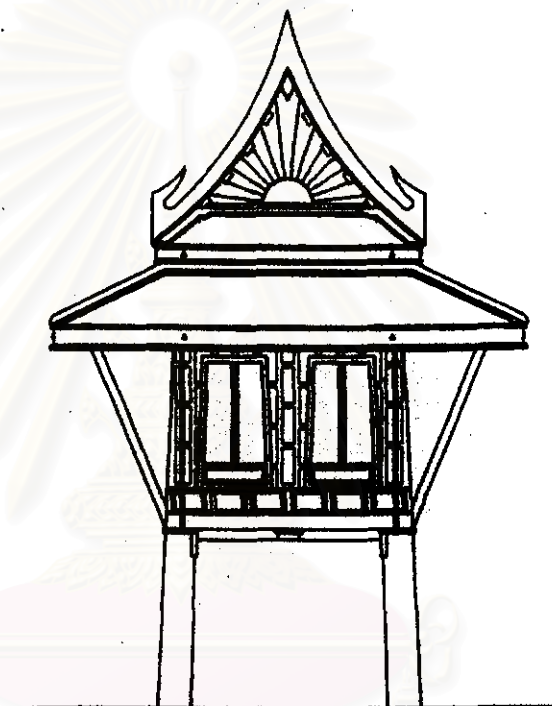
บริเวณใต้ถุนโถงสามารถเดินลอดได้อย่างสบาย ลมผ่านได้สะดวก "การยกพื้นสูงทำให้ตัวเรือนถูกห่อด้วยอากาศ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เรือนไทยเย็นสบาย" (โชติ กัลยาณมิตร , ช้างถึงใน เย็นใจ เลขาหวนิช, 2533: 63-76)

บริเวณใต้ถุนสามารถใช้เป็นสถานที่สำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ต้มน้ำชา ทอผ้า เก็บเครื่องมือเกษตรกรรม ใช้เป็นส่วนนั่งเล่น ดอนรับแขกหรือ ใช้เป็นสถานที่เลี้ยงปศุสัตว์ เป็นต้น

นอกชานของเรือนไทยเดิมภาคกลางเป็นพื้นที่โล่งกว้างสำหรับใช้ประโยชน์อเนกประสงค์ ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ใช้เป็นลานสำหรับตากเครื่องใช้ ตากข้าวเปลือก ทำสวนกระถาง จัดงานตามประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น และเป็นส่วนเชื่อมเรือนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และอาจจะมีการทำช่องโถงลงไปข้างล่างเพื่อปลูกต้นไม้ให้ทะลุขึ้นมาเพื่อให้รวมเงากับนอกชาน

2.4.3 ทรงหลังคา

ทรงหลังคาของเรือนไทยเดิมภาคกลางเป็นทรงจั่วสูงชันและคลุมลงมาถึงส่วนที่เป็นระเบียงหรือนอกชาน เพื่อระบายน้ำฝนไหลพ้นจากหลังคาได้เร็ว เพื่อป้องกันการรั่วไหลของน้ำฝน ป้องกันมิให้น้ำฝนสาดถึงฝา มือองศาของหลังคาที่ลาดชัน ใช้กระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุมุงหลังคา ซึ่งความมันของผิวกระเบื้องจะทำให้ตะไคร่ไม่จับ และสามารถสะท้อนความร้อนออกไปได้

ภาพที่ 2.4 ลักษณะทรงหลังคาของเรือนไทยเดิมภาคกลาง

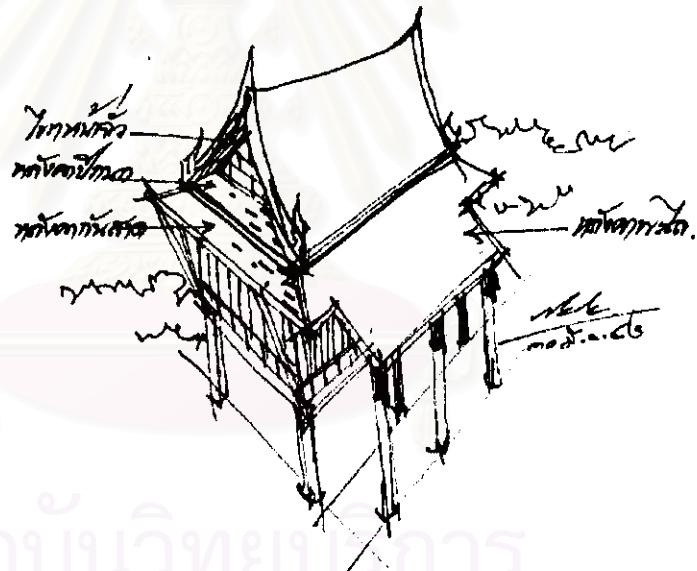
การทำหลังคาทรงสูงย่อมมีพื้นที่บริเวณใต้หลังคามาก เป็นผลทำให้เกิดการระบายความร้อนให้บรรเทาลงมากกว่าก่อนที่จะโรยตัวจากใต้หลังคาลงมายังพื้นเรือน เรือนไทยเดิมจะไม่มีกรงฝ้าเพดานเพราะต้องการให้เกิดการระบายความร้อนตามธรรมชาติ

ส่วนประกอบหลังคา ได้แก่ หลังคาเรือนหรือหลังคาเอก หลังคาปีกนก หลังคากันสาด หลังคาพะไลหรือหลังคาพาไล ชายคา หน้าจั่ว ไชราหน้าจั่ว ไม้ปั้นลมหรือไม้ป้านลม เหนงปั้นลม และ วัสดุมุงหลังคา

หลังคาเรือนหรือหลังคาเอกนัปตั้งแต่สันอกไก่ลงมาจนถึงเส้นสุดที่เชิงกลอน หลังคาปีกนกเป็นส่วนของหลังคาด้านสกัดหัวท้าย หลังคากันสาดเหมือนกับหลังคากระเบื้อง เพียงแต่หลังคากระเบื้องจะมีเสาระเบียงรับปลายจันทัน ส่วนหลังคากันสาดจะต้องมีไม้ตัวหนึ่งขึ้นไปรับน้ำหนักหรือเป็นไม้ค้ำยันการยื่นกันสาดออกไปเพื่อเป็นการป้องกันทั้งแสงแดดและฝน

หลังคาพะไลหรือหลังคาพาไลเกิดจากการต่อพื้นเรือนออกไป เพื่อการป้องกันแสงแดดและป้องกันฝนไม่ให้สาดกระเซ็นเข้ามาภายในเรือน โดยมีหลังคาคลุม หลังคาที่ยื่นออกไป จะมีเสามารับน้ำหนัก เรียกว่า 'เสานามเรียงหรือเสานามราย'

จุลทัศน์ พยามรานนท์ (2523: 160-165) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า "ชายคาเรือนไทยทั่วไปมักทำแผงกันสาดต่อออกไปจากชายคาเรือนคลุมทั้งสามด้าน เพื่อป้องกันฝนสาดผ่าเรือนและรับน้ำฝนที่ไหลลงมาจากหลังคาผ่านไปตกห่างเชิงเรือน เพื่อมิให้น้ำฝนตกและกัดพื้นดินกร่อนเป็นร่องใกล้เชิงเรือนและจะทำให้เสารือนเปียกชื้นแล้วผุกร่อนได้"

ภาพที่ 2.5 แสดงองค์ประกอบหลังคาของเรือนไทยเดิมภาคกลาง (ภิญโญ สุวรรณคีรี: 2542)

หน้าจั่วที่นิยมทำกันมี 3 แบบ คือ 'จั่วหน้าพรหมหรือหน้าจั่วพรหมพัทธน์' โดยการนำไม้มาตีซ้อนเกล็ดซึ่งจะทำเป็นลูกฟักมีลูกตั้ง ลูกเซง เหมือนกับฝาปะกนแต่ช่องจะโตกว่าฝาปะกน 'จั่วรัศมีพระอาทิตย์' โดยบริเวณรัศมีอาทิตย์จะเจาะเป็นช่องมักจะใช้สำหรับเรือนครัวเพื่อระบายควันไฟ ถ้าหากเป็นเรือนนอนก็จะมีลูกปิดเป็นค้ำสาย ๆ กับลูกฟักที่ช่องรัศมีพระอาทิตย์เพื่อป้องกันฝน 'จั่วใบปรีอ' ซึ่งนำมาจากลักษณะของเรือนเครื่องผูกโดยเป็นการนำใบไม้ เช่น ใบจาก ใบลานหรือใบตาลมา ครอบบริเวณภายใน จั่วใบปรีอในเรือนเครื่องสับจะทำเป็นแกนซึ่งติดทับตัวตั้งในแนวของใบตั้งและมีกรอบแวน โดยรอบมีไม้เป็นเกล็ดเล็ก ๆ ตีซ้อนเกล็ดกันคล้ายกับฝาซ้อนเกล็ด

จั่วหน้าพรหมหรือหน้าจั่วพรหมพักตร์ หมายถึง หน้าของพรหมซึ่งเป็นความหมายของพรหมวิหาร คือ หลักธรรมที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติ หน้าจั่วพรหมพักตร์นี้เป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยเตือนให้เจ้าของเรือนและผู้อยู่อาศัย ระลึกเสมอว่าตนเองเป็นผู้มีพรหมวิหารต้องกระทำความดี มีเมตตากรุณา มุทิตาและมีอุเบกขา" (โชติ กัลยาณมิตร, ช้างถึงโน เย็นใจ เลหาทนิช, 2533: 63-76)

ภาพที่ 2.6 ลักษณะหน้าจั่วของเรือนไทยเดิมภาคกลาง

โขนหน้าจั่ว คือ ส่วนที่ยื่นออกไปจากหน้าจั่ว โดยมีแปลน ออกโก่ง ยื่นออกมาจนกระทั่งอยู่ในแนวเดียวกับหัวแป หากมองย้อนขึ้นไปที่หน้าจั่ว จะเห็นแปลนที่วางชิดติดกันเป็นเส้น ซึ่งแปลนเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างหลังคา แปลนที่อยู่ภายในหลังคาจะมีการเว้นระยะประมาณ 15 เซนติเมตร

ไม้ปั้นลมหรือไม้บ้านลม เป็นชื่อไม้ที่พาดบนหัวแปให้ปิดรูระแนงริมหลังคาด้านหัวและท้ายเรือนเพื่อป้องกันลมตีเครื่องมุงหลังคา ลักษณะของลมที่พัฒนามาก่อน ๆ ทัดไธลงมาปะทะหลังคาทำให้เกิดการม้วนตัวกลับแล้วย้อนเข้าทางช่องลม จึงเรียกว่า บันลมหรือบ้านลม" (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2532: 229)

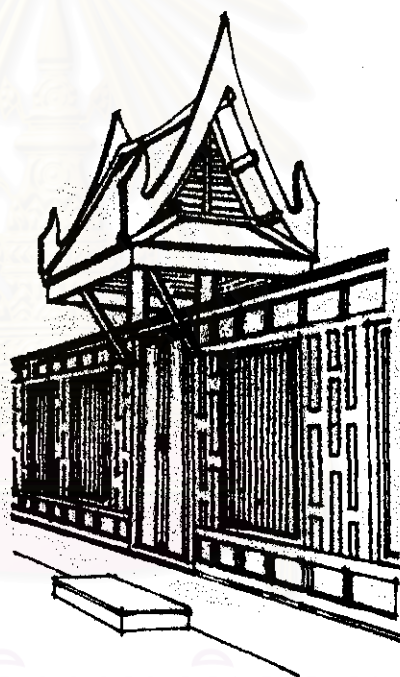
เหงาบ้านลม พระยาอนุমানราชอนกสาวไว้ว่า เรือนไทยสมัยก่อนเราจะใช้ เขาหรืองาที่ลงคาถาอาคมปักไว้ที่ชายคาหรือปลายบ้านลมเพื่อเป็นการป้องกันเสนียดจัญไร ในระยะต่อมาไม่ได้ใช้เขาหรืองา แต่ใช้ไม้บ้านลมที่มีลักษณะเหมือนเขาหรืองาซึ่งเรียกว่า เหงาบ้านลม แทน"

วัสดุมุงหลังคาส่วนใหญ่มักจะใช้กระเบื้องดินเผาและพัฒนามาเป็นกระเบื้องเคลือบในระยะต่อมา ภิญญู สุวรรณศิริ (2540: 16) กล่าวไว้ว่า วัสดุมุงหลังคาของเรือนไทยเดิมภาคกลางประเภทกระเบื้องมี 4 ชนิด คือ กระเบื้องหางเหยี่ยว กระเบื้องหางমন กระเบื้องหางตัด กระเบื้องว่าวหรือขนมเปียกปูน กระเบื้องทั้ง 4 ชนิด จะมีตัวจบเป็นกระเบื้องเป็นกระเบื้องหางตัด โดยกระเบื้อง

ทางตัดจะวางบนสะพานหญ่ เพื่อให้ดูเรียบร้อย การมุงกระเบื้องนั้นมีการมุงอยู่ 2 วิธี คือ การใช้กระเบื้องตัวผู้กับตัวเมียและการใช้กระเบื้องตัวเมียอย่างเดียว แต่การใช้กระเบื้องตัวเมียอย่างเดียว จะทำให้เปลืองไม้ระแนงมากกว่า"

2.4.4 ชุ่มประตู

ชุ่มประตูของเรือนไทยเดิมภาคกลางตั้งอยู่บริเวณบันไดทางเข้าเรือนหรือบริเวณนอกชาน ชุ่มประตูจะมีหลังคาคลุมซึ่งเป็นการเน้นทางเข้าเรือนหรือแสดงทางเข้าหลักที่ชัดเจน

ภาพที่ 2.7 ชุ่มประตูเรือนไทยเดิมภาคกลาง

2.4.5 การปลูกต้นไม้

การปลูกต้นไม้ให้ทะลุขึ้นไปบนนอกชานเป็นการให้ร่มเงากับบริเวณนอกชาน นอกจากนั้น การปลูกต้นไม้ในกระถางหรือการจัดสวนกระถางบริเวณนอกชาน ก็สามารถทำให้เกิดความร่มรื่นที่บริเวณนอกชานได้เช่นกัน

2.4.6 เส้นสายหรือลวดลาย

เส้นสายหรือลวดลายของเรือนไทยเดิมภาคกลาง "เกิดจากความต้องการในด้านความงาม ซึ่งนอกเหนือจากการสร้างที่ทึบอศัยให้มีความมั่นคงถาวร โดยการพิจารณาถึงความงดงามทางศิลปะควบคู่ไปกับการสร้างอาคาร" (ภิญโญ สุวรรณคีรี, 2540: 11)

2.4.7 โครงสร้างของเรือนไทยเดิมภาคกลาง

โครงสร้างของเรือนไทยเดิมภาคกลาง แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 'เด็ยวส่วน' หรือเรียกว่า 'เด็ยวสองถุน' นับตั้งแต่พื้นดินถึงหลังรอด 'เด็ยวบม' นับตั้งแต่หลังรอดถึงห้องซื่อหรือเด็ยวราย และ 'เครื่องบน' หรือ 'ส่วนหลังคา' นับตั้งแต่ห้องซื่อหรือเด็ยวรายถึงสันหลังคา

ภาพที่ 2.8 โครงสร้างของเรือนไทยเดิมภาคกลาง

2.4.8 เสา

เสาของเรือนไทยเดิมภาคกลางจะตั้งเสาให้ปลายเสาสอบเข้าหากัน โดยมีเหตุผลเพื่อทำให้โครงสร้างของเรือนมีความมั่นคงแข็งแรง

'เสานางราย' หรือ 'เสานางเรียง' คือ เสาที่รับน้ำหนักหลังคาพะไล มีจำนวนเท่ากับเสา เรือนใหญ่ เช่น ถ้าหากด้านข้างเรือนใหญ่มีเสา 4 ต้น ทางด้านข้างเสาพะไลก็ต้องมี 4 ต้น เหมือนกัน ถ้า เป็นเสาด้านสกัดหัวท้าย พะไลก็จะมีเสา 2 ต้น

'เสานางจรัล' คือ เสาที่รับพะไล โดยมีเสาจำนวนมากเรียงเป็นแถว เช่น เสาวิหารคดหรือ ระเบียงคด เป็นต้น

2.4.9 ฝาผนัง

ฝาผนังของเรือนไทยเดิมภาคกลางมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ฝากระดานเรียบ ฝาตายบัว ฝาปะกน ฝาปะกนลูกฟักบัวหลังเจียด ฝาสำหรับ ฝาเพ็ญกระดานตุ่น ฝาไหล เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสามารถแบ่งตามประเภทของฝาได้อีก 9 ประเภท ดังนี้ ฝาหุ้มกลอง ฝาประจำห้อง ฝาขนาน ฝาประจัน ฝาเสี้ยว ฝานอกชาน ฝาเขียน ฝาแม่หม้าย และฝาขีดแตะ ซึ่งฝาแต่ละประเภทดังที่ กล่าวมาจะมีองค์ประกอบด้วยกัน 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 คือ กรอบรัดเกล้า ส่วนที่ 2 คือ ตัวฝาผนัง ซึ่งมี รูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น จะเป็นฝาสำหรับ ฝาปะกน ฝาลูกฟักปะกนหรือฝาลูกฟักกระดานตุ่น ส่วนที่ 3 คือ ร่องตีนช้าง ร่องตีนช้างกับกรอบรัดเกล้าจะเป็นตัวกรอบของฝาให้มีความแข็งแรง และ ส่วนที่ 4 คือ กรอบขีดหน้า ซึ่งจะมีหย่องหน้าต่างประกอบ เมื่อประกอบกันเข้าด้วยกันจะเรียกว่า 'ฝาหนึ่งกระเบาะ' หย่องหน้าต่างมักจะมีการแกะสลักลวดลายต่าง ๆ ซึ่งหย่องหน้าต่างนิยมทำกัน เป็น 3 ลักษณะ คือ ลูกฟักกระดานตุ่น ลูกทรงมะหวด การแกะสลักลวดลาย ทั้งนี้ การจะเลือกใช้ หย่องหน้าต่างลักษณะใดนั้น ขึ้นอยู่กับความสำคัญของเรือนแต่ละหลังเป็นสำคัญ

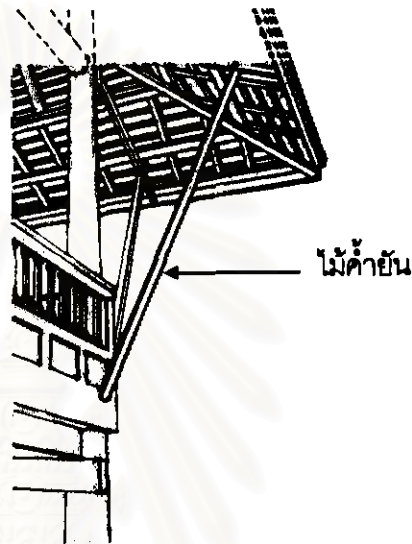
'ฝานอกชาน' คือ รั้วที่อยู่บริเวณรอบนอกชาน ซึ่งส่วนใหญ่จะทำเป็นไม้ตายบัว คือ ฝาไม้ กระดานตีตามแนวยืนและทับแนวด้วยไม้เส้นเล็ก ๆ รอยต่อของแผ่นไม้มองดูคล้ายกับก้านบัวและมี ร่องตีนช้างและกรอบรัดเกล้าเหมือนกับฝาของเรือนใหญ่ ฝานอกชานจะเจาะช่องเป็นระยะมองดูคล้าย กับลูกทรงเพื่อทำให้ลมพัดผ่านได้ และสามารถมองเห็นกิจกรรมภายนอกได้

2.4.10 หน้าต่างและประตู

หน้าต่างและประตูของเรือนไทยเดิมภาคกลางจะมีกรอบหน้าต่างประตู 1 กรอบ และมี บานหน้าต่างประตู 2 บาน ใช้เคียวเป็นตัวปิดเปิดแทนบานพับ ลักษณะการเปิดจะเปิดเข้ามาภายในเรือน

2.4.11 ไม้ค้ำยัน

'ไม้ค้ำยัน' เป็นไม้ขนาด 2" x 4" หรือ 2" x 5" ไม่มีการตกแต่งรอบบัวทำหน้าที่เป็นส่วนช่วยรับน้ำหนักหลังคาชั้นลาด หากไม้ค้ำยันมีการตกแต่งรอบบัวจะเรียกว่า 'หัวแชน' และหากมีการถากไม้หรือตัดไม้ให้โค้งเพื่อความสวยงามจะเรียกว่า 'แชนนาง' แชนนางโดยทั่วไปทำด้วยไม้ *นต่อจทำด้วยเหล็กเส้นที่คดให้โค้งอ่อนก็มี*" (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, ม.ป.ป. : 19)

ภาพที่ 2.9 ลักษณะของไม้ค้ำยันของเรือนไทยเดิมภาคกลาง

2.5 ความหมายทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานี้

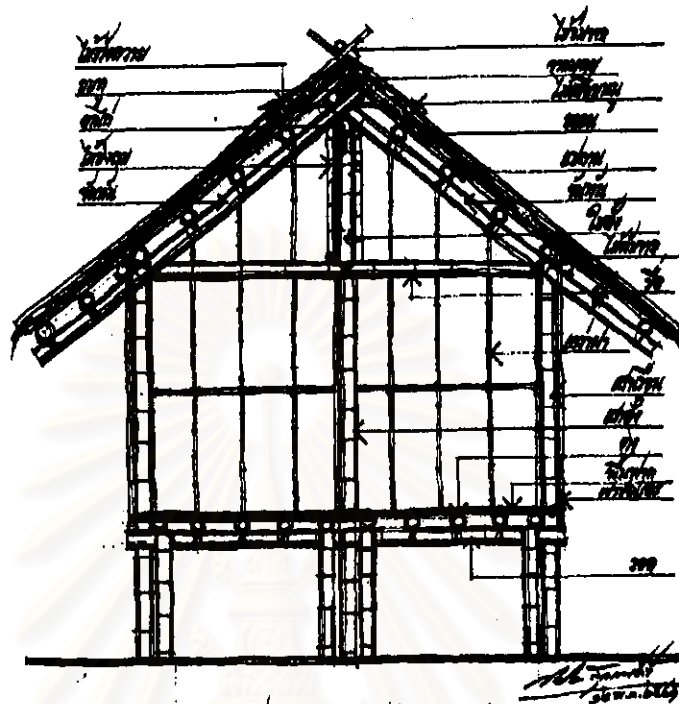
2.5.1 เรือน

เรือน หมายถึง สิ่งปลูกสร้างที่มีเสารองรับพื้น หรือยกพื้นสูงสามารถเดินลอดได้ทั้งฝา และมีหลังคาคลุม ภายในเรือนแบ่งเป็น 3 คูหา หรือ 3 ห้อง มีเสา 8 ต้น ไม้นิยมปลูกเรือนเป็น 2 ห้อง หรือห้องเดียว เพราะคล้ายกับ 'จิตกาธาน' หรือที่นาศพ (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2532: 230) เรือนใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณมี 2 ชนิด คือ เรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ

2.5.2 เรือนเครื่องผูก

เรือนเครื่องผูก คือ เรือนพักอาศัยชั่วคราวที่สร้างตามลักษณะพื้นดินโดยช่างชาวบ้านทั่วไป ใช้วัสดุที่ได้จากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบจาก หญ้าคา ใบตาล เป็นต้น โดยการผูกติดกัน

ด้วย เส้นตอก เส้นหวาย เนื่องด้วยวิธีการสร้างเรือนดังกล่าวจึงมีชื่อเรียกเรือนชนิดนี้ว่า 'เรือนเครื่องผูก'
เช่น กระพ้อม กระต๊อบ เกียงนา เป็นต้น

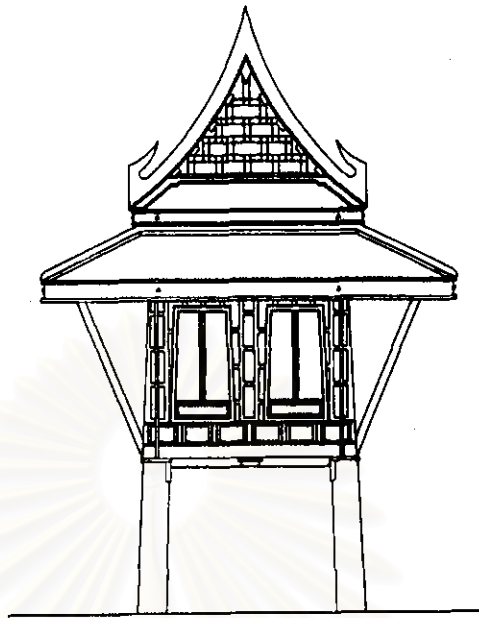

ภาพที่ 2. 10 รูปตัดขวางเรือนเครื่องผูก (ภิญโญ สุวรรณคีรี: 2541)

2.5.3 เรือนเครื่องสับ

เรือนเครื่องสับ คือ เรือนที่มีความมั่นคงถาวรใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้เป็นระยะเวลานาน ใช้นไม้เป็นวัสดุก่อสร้างและยึดโครงสร้างด้วยวิธีเข้าปากไม้ ซึ่งเป็นการปากไม้เป็นร่องแล้วนำมาสับประกบหรือตริงเข้าด้วยกันตลอดทั้งเรือน อาศัยเหตุที่มาจากการปลูกเรือนด้วยวิธีการสับปากไม้เป็นสำคัญ เรือนชนิดนี้จึงมีชื่อเรียกตามหลักวิชาว่า 'เรือนเครื่องสับ' ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน ได้แก่ เดี๋ยวสวาง เดี๋ยวบน และส่วนของหลังคา

เรือนเครื่องสับเกิดจากทำเนียบช่างหลวงหรือช่างราชสำนัก เป็นเรือนของผู้มีศรัทธาบรรดาศักดิ์หรือมีฐานะอนุศักดิ์ เช่น เรือนหมื่นในพระที่นั่งวิมานเมฆ เรือนทับขวัญที่จังหวัดนครปฐม เรือนไทยที่วังปลายเนิน เรือนไทยที่วังบ้านหม้อ เรือนไทยที่วังสวนผักกาด เป็นต้น

ภาพที่ 2.11 รูปตั้งด้านสกัดของเรือนเครื่องสับ

2.5.4 เรือนไทยเดิมภาคกลาง

เรือนไทยเดิมภาคกลางเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมของคนไทยในด้านความเป็นอยู่ที่มีระเบียบและเรียบง่าย เหมาะสมและสัมพันธ์กับลักษณะสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศของไทยภาคกลาง

แผนผังอาคารโดยทั่วไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักจะทำเป็น 3 ห้อง หมายถึงมีจำนวนเสาหลักรวมทั้งระเบียบ 12 ต้น โดยถือว่า เสาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็น 'เสาเอก'

โครงสร้างแบบง่าย ๆ และเปิดเผย มีห้องที่ไม่ซับซ้อน โครงสร้างหลักประกอบด้วย พื้น ฝาผนัง และหลังคา

ลักษณะอาคารเป็นอาคารชั้นเดียวปลูกยกพื้นบนเสาสูง ทำให้มีใต้ถุนโล่งหรือใต้ถุนสูง ซึ่งนอกจากจะสามารถป้องกันน้ำท่วมแล้วยังสามารถใช้เป็นที่เก็บข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นที่ทำคอกปศุสัตว์ เป็นที่ทำงานประจำวันต่าง ๆ ฯลฯ ทารยกพื้นสูงทำให้ตัวเรือนที่อยู่อาศัยจะมีลักษณะเหมือนถูกห่อด้วยอากาศ อากาศสามารถถ่ายเทได้ทั้งในแนวตั้งและในแนวนอน ซึ่งเป็นการระบายอากาศที่ดีเยี่ยม" (โชติ กัลยาณมิตร, 2525: 395-398)

การทำหลังคาสูงชันทำให้สามารถถ่ายเทความร้อนได้ดีและระบายน้ำฝนได้อย่างสะดวก ประกอบกับชายคาที่ยื่นยาวหรือกันสาดที่ยื่นออกมาทำให้สามารถป้องกันแดดป้องกันฝนได้ดี หลังคาที่มีลักษณะซ้อนกันกลายชั้น ถือว่าหลังคาเป็นส่วนตกแต่งที่สำคัญของอาคาร คนไทยมีคติความเชื่อว่าการอาศัยอยู่ภายใต้หลังคาหลาย ๆ ชั้น เปรียบเสมือนร่มฉัตร เป็นสิริมงคลอย่างสูง (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2532: 234-235)

เนื่องจากครอบครัวคนไทยเป็นครอบครัวแบบขยาย จึงมีการปลูกสร้างเรือนต่อออกไป และมีชานขยายยาวออกไปเรื่อย ๆ โดยไม่ทำให้เสียรูปแบบ นอกชานมีพื้นที่ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด หากรวมพื้นที่ระเบียงหรือชานเข้าไปด้วยจะเท่ากับร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมด (ฤทัย ใจจงรัก, 2536: 31)

นอกจากเรือนหลักแล้วยังมีเรือนประกอบอีกด้วย เช่น 'หอนั่ง' เป็นเรือนเล็ก ๆ หน้าเรือนใหญ่ ใช้สำหรับต้อนรับแขก ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำงานบ้าน เป็นต้น 'หอกลาง' ตั้งอยู่บริเวณกลางชาน ใช้เป็นที่รับประทานอาหารสำหรับแขกที่สนิทหรือกิจกรรมอื่น ๆ 'หอพระ' อยู่ทางทิศวันออก และ 'หอนก' ใช้สำหรับนั่งเล่น หรือเป็นที่แขวนกรงนก

2.5.5 อาคารที่มีลักษณะไทย

การออกแบบอาคารให้มีลักษณะไทย สามารถทำได้โดยการออกแบบตัวอาคารหลักก่อน แล้วจึงนำระบบสัญลักษณ์เข้ามาปรากฏเป็นส่วนประดับสถาปัตยกรรม ส่วนมากมักจะอาศัยรูปแบบของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นในอดีตมาเป็นหลัก แล้วจึงออกแบบให้คล้ายตามสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ (แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และวาทัญญู เทพหัสดิ, 2539: 356)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย